

संस्कृतम् (प्रथमं प्रश्नपत्रम्)
(साहित्यम्)

SANSKRIT (Paper I)
(LITERATURE)

समयः होरात्रयम् (घंटा-त्रयम्)
Time Allowed : Three Hours

पूर्णांकाः 250
Maximum Marks : 250

प्रश्नपत्र-संपृक्ताः विशेषनिर्देशाः

कृपया प्रश्नोत्तरलेखनपूर्वं निम्नलिखितनिर्देशाः सावधानतया पठनीयाः ।

खण्डद्वयेषु विभाजिताः अष्ट-प्रश्नाः ।

परीक्षार्थिभिः पञ्चैव प्रश्नाः समाधेयाः ।

प्रश्नसंख्या 1 तथा 5 अनिवार्ये । शेषप्रश्नेषु त्रयाणां समाधानं प्रदेयम् । तत्र प्रत्येकखंडात् एकम् अवश्यं करणीयम् ।

प्रत्येक-प्रश्नस्य तस्य भागस्य च अङ्काः तत्रैव निर्दिष्टाः ।

प्रश्नसंख्या 1, 5 तथा 8 संस्कृतभाषयैव समाधेयाः । शेष-प्रश्नानां समाधानं यथेच्छं संस्कृतभाषया अथवा प्रवेशपत्रे स्वीकृत-भाषया करणीयम् । संस्कृतभाषा देवनागरी-लिप्या एव लेखनीया ।

प्रश्नोत्तरस्य शब्दसीमा यदि निर्धारिता तर्हि सा सीमा पालनीया ।

प्रश्नक्रमानुसारमेव क्रमेण प्रश्नोत्तराणि प्रदेयानि । यदि उत्तरपुस्तिकायां किमपि पृष्ठं रिक्तं (अलिखितं) स्यात् तर्हि तत्र स्पष्टरूपेण अनुलोम-विलोमरेखा (x) विधेया । अंशतः प्रदत्तं प्रश्नोत्तरमपि संपूर्णप्रश्नोत्तरवत् परिगणितं भविष्यति ।

QUESTION PAPER SPECIFIC INSTRUCTIONS

Please read each of the following instructions carefully before attempting questions.

There are EIGHT questions divided in TWO SECTIONS.

Candidate has to attempt FIVE questions in all.

Question Nos. 1 and 5 are compulsory and out of the remaining, THREE are to be attempted choosing at least ONE question from each Section.

The number of marks carried by a question/part is indicated against it.

Question Nos. 1, 5 and 8 must be answered in SANSKRIT and the remaining questions must be answered either in SANSKRIT or in the medium authorized in the Admission Certificate. Answer written in SANSKRIT must be in Devanagari script.

Word limit in questions, wherever specified, should be adhered to.

Attempts of questions shall be counted in sequential order. Unless struck off, attempt of a question shall be counted even if attempted partly. Any page or portion of the page left blank in the Question-cum-Answer Booklet must be clearly struck off.

खण्ड: 'A' SECTION 'A'

1. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः ।
Answer all of the following : (To be written in Sanskrit language) 1×10=10
1. (a) अधोनिर्दिष्टाः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया 2-3 पंक्तिभिः समाधेयाः —
- (i) 'ए, भ, व' - वर्णानाम् उच्चारणस्थानानि लेख्यानि ।
 - (ii) का वृद्धिसंज्ञा ? वृद्धिसंज्ञा-विधायकं सूत्रं लिख्यताम् ।
 - (iii) 'झश्' - प्रत्याहारान्तर्गताः वर्णाः लेखनीयाः ।
 - (iv) 'संयोग' - संज्ञा-स्वरूपं स्पष्टीक्रियताम् ।
 - (v) 'गुरु+आदेशः' - सूत्रोल्लेखपूर्वकं सन्धिकार्यं विधेयम् ।
 - (vi) 'वाङ्मयम्' - सूत्रोल्लेखपूर्वकं सन्धिविच्छेदः कार्यः ।
 - (vii) 'प्राचार्यः' - विग्रहपूर्वकं समासनाम लिखत ।
 - (viii) 'रूपवती भार्या यस्य सः' - समासनामोल्लेखपूर्वकं समासो विधीयताम् ।
 - (ix) 'सर्वे जनाः सुखिनः भवन्तु' - वाच्यपरिवर्तनं क्रियताम् ।
 - (x) 'बालकाः मां पश्यन्ति' - वाच्यपरिवर्तनं क्रियताम् ।
1. (b) अधोलिखितेषु वाक्येषु रेखाङ्कितपदानां विभक्तिप्रयोगस्य औचित्यं सूत्रोल्लेखपूर्वकं संस्कृतभाषया निर्णयम् — 2×5=10
- (i) गां दोग्धि पयः ।
 - (ii) स फलेभ्यः याति ।
 - (iii) कामात् क्रोधोऽभिजायते ।
 - (iv) विद्यार्थी अध्ययनेन वसति ।
 - (v) रामे वनं गते दशरथः प्राणान् तत्याज ।
1. (c) अधोलिखितानां सूत्राणाम् अर्थोदाहरणानि संस्कृतेन 3-4 पंक्तिभिः लेख्यानि — 2×5=10
- (i) मुखनासिकावचनोऽनुनासिकः ।
 - (ii) लोपः शाकल्यस्य ।
 - (iii) कर्तुरीप्सिततमं कर्म ।
 - (iv) उपपदमतिङ् ।
 - (v) हशि च ।
1. (d) संस्कृतभाषायाः सन्धि-प्रक्रियाम् आश्रित्य ध्वनि-परिवर्तन-व्याख्यानं संस्कृतेन प्रस्तूयताम् । 10
1. (e) संस्कृत-गीतिकाव्य-परम्परायाः सम्यक् समीक्षणं विधीयताम् । 10
2. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
Answer all of the following : —
2. (a) वैदिकसंस्कृत-लौकिकसंस्कृतयोः साम्यं वैषम्यं च सम्यक् विविच्यताम् ।
Explain aptly the similarities and dissimilarities between Vedic Sanskrit and Classical Sanskrit languages. 20
2. (b) भाषाविज्ञानाय पाणिनेर्वैयाकरणस्य योगदानं प्रकाशयताम् ।
Throw light on the contribution of the grammarian Panini to linguistics. 15
2. (c) संस्कृत-काव्यशास्त्रे प्रतिपादितानि काव्यप्रयोजनानि विवेचयत ।
Explain Kāvya-prayojanāni as mentioned in Sanskrit poetics. 15
3. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
Answer all of the following : —
3. (a) काव्यात्म-विवेचन-सन्दर्भे ध्वनिसिद्धान्तस्य प्रतिपादनं समीचीनतया विमृश्यताम् ।
Elucidate the doctrine of Dhvani properly with reference to discussion on the soul of poetry. 20

3. (b) रामायण-महाभारतयोः तुलनात्मकं विवेचनं विधीयताम् ।
Establish a comparative interpretation between Ramayana and Mahabharata. 15
3. (c) लक्षणायाः स्वरूपं सोदाहरणं प्रतिपाद्यताम् ।
Explain with examples characteristics of 'Lakshanā'. 15
4. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
Answer all of the following : —
4. (a) बृहत्त्रयी-महाकाव्यानां विविधाः विशेषताः तुलनात्मकरूपेण विचारणीयाः ।
Explain comparatively various characteristics of Brihatrayī-Mahākāvyas. 20
4. (b) 'उत्तरे रामचरिते भवभूतिर्विशिष्यते' सदुक्तिरियं सम्यक् समीक्ष्यताम् ।
Explain properly the good saying 'उत्तरे रामचरिते भवभूतिर्विशिष्यते' । 15
4. (c) बाण-काव्यविषये 'बाणोच्छिष्टं जगत् सर्वम्' इति भणितिः विमर्शनीया ।
Elucidate the saying 'बाणोच्छिष्टं जगत् सर्वम्' about the poetry of Bāṇa. 15

खण्डः 'B' SECTION 'B'

5. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतभाषया समाधेयाः । (150 शब्दैः)
Answer all of the following : (To be written in Sanskrit language) (150 words)
5. (a) धर्मपुरुषार्थमाश्रित्य निबन्धमेकं संस्कृतेन लिख्यताम् । 10
5. (b) षोडशसंस्कारेषु विवाहसंस्कारस्य स्वरूपं महत्त्वं च प्रतिपादयत । 10
5. (c) भारतीयजीवनपद्धतौ ब्रह्मचर्याश्रमस्य महत्त्वं निरूपणीयम् । 10
5. (d) प्राचीनभारते मूर्तिकलायाः विकासं प्रकाशयत । 10
5. (e) पुरातनभारते वास्तुविज्ञानम् इत्यधिकृत्य एकः लेखः लेखनीयः । 10
6. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
Answer all of the following : —
6. (a) विविधानां भारतीयदर्शनानां मतान्याश्रित्य सृष्टिरचनास्वरूपं निरूपणीयम् ।
Analyse the form of creation according to opinions of different Indian philosophies. 20
6. (b) योगदर्शनानुसारम् अष्टाङ्गिको योगः सुष्ठु प्रतिपाद्यताम् ।
Discuss well the eight types of yoga according to yoga philosophy. 15
6. (c) बौद्धदर्शन-प्रतिपादितं प्रतीत्यसमुत्पादवादं विशदयत ।
Clarify the theory of 'प्रतीत्यसमुत्पाद' as propagated in Bauddha philosophy. 15
7. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः —
Answer all of the following : —
7. (a) वेदान्तदर्शनानुरूपं 'ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या' इति वचनं व्याख्यायताम् ।
Explain 'ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या' in accordance with Vedanta philosophy. 20
7. (b) श्रीमद्भगवद्गीता-प्रतिपादितः कर्मयोगः निबन्धरूपेण स्पष्टीक्रियताम् ।
Elucidate the theory of 'Karmayoga' as propagated in Shrimad-Bhagavadgita, in an essay form. 15
7. (c) 'प्राचीनभारते सैन्यविज्ञानस्य विकासः' इत्यधिकृत्य एका टिप्पणी लेख्या ।
Write a note on 'The Development of Military Science in Ancient India'. 15

8. अधोलिखिताः सर्वे प्रश्नाः संस्कृतेन समाधेयाः —

Answer all of the following : (To be written in Sanskrit language)

8. (a) अधोलिखित-सन्दर्भं सम्यगवधार्य तदधस्तात् पृष्ठानां प्रश्नानामुत्तरं देवनागरीलिप्या स्वेन संस्कृतेन दीयताम् ।
प्रत्येकमुत्तरं 3-4 पंक्तिभिः भवेत् — 5×5=25

कविशब्दस्य मौलिको व्यापकश्चार्थोऽस्ति 'इन्द्रियगोचरतत्त्वानां साक्षात्कर्ता पुरुषः' इति । 'कवयः क्रान्तदर्शिनः' इति निरुक्तशास्त्रोक्तिः । ऋषिशब्दस्यापि अयमेव महत्त्वपूर्णोऽर्थः । अध्यात्म-शास्त्रमर्मज्ञस्य विदुषः प्राचीनमभिधानं 'कविः' इत्येवास्ति । एतस्मिंश्चैवार्थेऽस्य शब्दस्य प्रयोगो न केवलं गीतायाम् उपनिषत्स्वेवोपलभ्यते प्रत्युत संहितास्वपि महनीयोऽयं शब्द एतस्मिन्नेवार्थे बहुलं प्रयुज्यमान उपलभ्यते । उक्तं हि कठोपनिषदि —

“क्षुरस्य धारा निशिता दुरत्यया । दुर्गं पथस्तत् कवयो वदन्ति ॥”

इदं चापि विशेषतो ध्येयं यत् परब्रह्मार्थे कविशब्दप्रयोगो बहुत्र समुपलभ्यते, यथा ईशावास्योपनिषदि —
“कविर्मनीषी परिभूः स्वयम्भूर्याथातथ्यतोऽर्थान् व्यदधात् शाश्वतीभ्यः समाभ्यः ।”

उपनिषदां स्वरे एव स्वं स्वरं मेलयन्ती श्रीमद्भगवद्गीताऽपि गायति —

“कविं पुराणमनुशासितारमणोरणीयांसमनुस्मरेद् यः ।”

- (i) 'कवि'शब्दस्य मौलिकः अर्थः कः ?
- (ii) 'कवि'शब्दस्य अध्यात्मशास्त्रमर्मज्ञरूपः अर्थः कुत्र कुत्र उपलभ्यते ?
- (iii) कठोपनिषदि दुर्गमः अध्यात्ममार्गः केन उपमितः अस्ति ?
- (iv) ईशावास्योपनिषदनुसारेण परब्रह्मरूपः कविः किमकरोत् ?
- (v) गीतायां कवेः स्वरूपं कीदृशं मतम् ?

8. (b) अधोलिखितं सन्दर्भं सम्यगवधार्य तदधस्तात् पृष्ठानां प्रश्नानामुत्तरं देवनागरीलिप्या स्वेन संस्कृतेन दीयताम् ।
प्रत्येकमुत्तरं 3-4 पंक्तिभिः भवेत् — 5×5=25

उक्तं हि मेघदूते कालिदासेन —

“कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा ।

नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण ॥”

संसारे नियमितरूपेण मानव-जीवन-दशा-परिवर्तनं जायते । 'कुटिलं गच्छतीती जगत्', 'सम्यक् सरतीति संसारः', इति संज्ञाशब्दावपि परिवर्तन-प्रवृत्ति-परिपोषकौ स्तः । एकदा जनः धनधान्यसमृद्धः सन् विविधान् भोगान् भुञ्जानोऽन्यानपि भूयसोऽतिथीन् दीनान् पालयितुं प्रभवति । अन्यदाऽसावेव निःस्वतामुपसन्नो यवानां प्रसृतयेऽप्यन्यदीयद्वारमासादयति । धर्मपुत्रं गविष्ठिरं युधिष्ठिरं को न वेत्ति । यो ह्येकदा सहस्रशोऽतिथीन् सौवर्णपात्रेषु भोजयति, स एवैकदा वैराटं निकेतनमासाद्य त्रिदण्डधारणं विधत्ते, प्रहरिकृत्यं प्रचालयति । गाण्डीव-टङ्कार-सभीकीकृतभटो धनञ्जयोऽपि एकदा वीर-वृन्द-विक्रान्त-विग्रहोऽविद्यत, तथा चासावेव पुमानपि स्त्रीव नटी-कर्म कुर्वाणोऽतिवाहयति जीवनम् । महाराजो हरिश्चन्द्रोऽपि एकदा यदा धनदान-मानादितोषेण क्षुत्पिपासाकुलान् अभ्यागतान् अजीवयत्, स एव चाण्डाल-निकेतनमासाद्य तदादेशं शिरसि निदधानः श्मशानसेवां विधत्ते । अतः सत्यमेवोक्तं “चक्रवत् परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ।”

- (i) मेघदूतानुसारं दशा-परिवर्तनं कथं भवति ?
- (ii) जगत्-संसार-शब्दयोः कः अभिप्रेतार्थः ?
- (iii) युधिष्ठिर-जीवने दशा-परिवर्तनं कथं जातम् ?
- (iv) दुर्दिनेषु आगतेषु अर्जुनः कथं जीवनं यापयामास ?
- (v) हरिश्चन्द्रः किं कुर्वाणः दुःखदिनानि सेहे ?